

ZBIRKA ŠALEŠKI RAZGLEDI
Dvajseti zvezek

ZBORNİK 2023

Uredil David Vidmar Čeru

Knjižnica Velenje

Velenje 2023

VSEBINA 20. ZVEZKA

David Vidmar Čeru	5
VODNIK PO ŠALEŠKIH RAZGLEDIH	

OB KAJUHOVEM LETU

Mira Delavec Touhami	13
LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DOMAČEGA KRAJA V POEZIJI KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

Špela Poles	33
KAJUHOV DOM	

David Vidmar Čeru	85
JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

ZGODBE ŠALEČANOV

Silvo Grmovšek	135
INTERVJU Z MATEJEM VRANIČEM, AVTORJEM FILMA DIVJA SLOVENIJA	

Zoran Pevec	149
STROPNIKOVA LIRSKOSLOVARSKA GNEZDA – UNIKUM V SLOVENSKI PESNIŠKI POKRAJINI	

Rajko Zaleznik	161
ZGODBA O ŠOŠTANJSKEM BAZENU	

Peter Rezman	181
ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU	

Dušan Brešar	201
ZA DOMOVINO – S TITOM NAPREJ!	

O PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ŠALEŠKE DOLINE

Danilo Čebul	223
ISKRICE ŠOŠTANJSKEGA FEUERWEHRA	

Rok Poles	263
OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)	
Jedrt Poles	337
»VSE NAS JE UNA NA SVET SPRAVLA« – ANTONIJA STERNAD (1873–1950), DIPLOMIRANA BABICA IZ ŠOŠTANJA	
Miran Aplinc	381
ČEVLJARSKA OBRT V ŠALEŠKI DOLINI	
Aca Poles	427
»BIL JE MOJSTER, KI JE DELAL VSE, OD GOJZERJEV DO PLESNIH ČEVLJEV«: SPOMINI NA ALOJZA POLANČA, ČEVLJARKEGA MOJSTRA IZ ŠOŠTANJA	
Rok Poles	491
DARINKA ODOVIĆ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949)	
Jože Hudales	531
GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959	
Alenka Šalej	565
50 LET PRIJATELJSTVA SREDNJEŠOLSKIH PEVSKIH ZBOROV IZ ESSLINGENA IN VELENJA	
Aleksandra Gačič Belej	595
RAZSTRTA ŽELEZNA ZAVESA: DRŽAVNIŠKI, POLITIČNI IN PARTIJSKI OBISKI VODSTVA VZHODNEGA BLOKA V VELENJU	
David Vidmar Čeru	651
JULIUS HORST (JOSEF HOSTASCH) IN VESELOIGRA DIE TANTE AUS TOPOSCHITZ	
DOSLEJ IZŠLO	730

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Šaleška dolina)(082)
94(497.4Šaleška dolina)(082)

ZBORNİK 2023 / uredil David Vidmar
Čeru. - Velenje : Knjižnica, 2023. - (Zbirka
Šaleški razgledi ; zv. 20)

ISBN 978-961-96340-3-5
COBISS.SI-ID 171067139

Za vsebino odgovarjajo avtorji. Povzemanje in reprodukcija
celote ali delov brez dovoljenja založbe in avtorjev je prepovedano.

© Knjižnica Velenje

Gorenje

Jože Hudales

Jože Hudales je etnolog in visokošolski pedagog. Po diplomi iz zgodovine in sociologije leta 1979 na ljubljanski Filozofski fakulteti tam leta 1995 magistriral in 2005 doktoriral iz etnologije. Leta 1979 se je zaposlil v Muzeju Velenje in 1985 prevzel njegovo vodstvo, ob tem pa se je posvetil raziskovanju preteklosti Šaleške doline in slovenskega premogovništva ter se ukvarjal z muzeologijo. Leta 2001 se je zaposlil na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je kot asistent, docent (od 2011) in izr. prof. (od 2016) vse do upokojitve (2023) predaval ter vodil številne terenske vaje. Sam ali v soavtorstvu je pripravil več kot trideset odmevnih muzejsko-konservatorskih projektov, v skoraj 400 znanstvenih in strokovnih člankih ter 45 samostojnih publikacijah in monografijah pa je pisal o zgodovini in etnologiji Šaleške doline, zgodovini evropske družine in muzeologiji. Njegova monografija Od zibeli do groba (1997), ki je bila ob izidu označena za pionirsko delo v raziskavah evropske družine, je še danes citirana v vseh sodobnih raziskavah razvoja evropske družine. Za svoje raziskovalno in publicistično delo je leta 2005 prejel priznanje Filozofske fakultete za ohranjanje in prezentacije kulturne dediščine, leta 2023 pa nagrado Filozofske fakultete za življenjsko delo.

GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959¹

¹ Prispevek je bil napisan v devetdesetih letih kot obsežnejša raziskava zgodovine enega največjih gospodarskih obratov Šaleške doline. Kljub kvalitetni vsebini in obsegu ni bil objavljen in je dolgo let ždel pozabljen ter v obliki avtorskih zapiskov. To je tudi razlog, zakaj je način znanstvenega aparata v tem prispevku nekoliko drugačen kot pri ostalih.

Predzgodovina

Podjetje Gorenje je nastalo v času, ki ga zaznamuje na eni strani krčevita bitka za ekonomsko obnovo dežele, utrujene od štiriletna vojne, ter na drugi strani boj proti »zunanjim« in »notranjim« sovražnikom. Med te sovražnike so vse prevečkrat prištevali tudi zasebne obrtnike, ki so se tako ali drugače zamerili oblastem. V vasi Gorenje je takoj po vojni še obstajala zasebna kovaška delavnica, ki je bila v lasti Franca Špeha. Poleg kovaške delavnice je imel Špeh v svoji lasti tudi kamnolom, kjer so kopali »lapor, bentonit in druge nemetale za kemoindustrijo,« kot so leta 1956 zapisali v odločbi za razširitev poslovanja (Sodišče Celje, register III/64-2). Kakšno je bilo stanje v podjetjih v občini Šoštanj, morda najlepše odslikujejo poročila poverjenika za delo OLO Šoštanj iz leta 1949, v katerih v oceni o gospodarski učinkovitosti podjetij zapišejo, da poročila kažejo v podjetjih veliko »lokalpatriotizma,« nedoslednosti in »oportunizma,« nereda itd. (ZAC Celje, OLO Šoštanj, f. 15)

Kljub nekoliko zastarelim formulacijam in besedišču je prispevek izjemno pomemben, saj vključuje številna pričevanja najzgodnejših direktorjev in ostalih na vodilnih položajih Gorenja, do katerih danes drugače ne bi imeli dostopa. Kot takšen ima velik etnološki in domoznanski pomen in ga zaradi tega objavljamo v letošnji številki Šaleških razgledov. Leta 1950 je bilo podjetje Gorenje (današnje Gorenje, d. d., kot podružnica krovnega podjetja Hisense) ustanovljeno v vasi Gorenje pri Velenju po nalogu jugoslovanske vlade in z Ivanom Atelškom na čelu, kjer je ostalo do leta 1960, ko se je sedež družbe preselil v Velenje. V prvem desetletju je bilo delo znotraj tega podjetja drugačno, kot pa si ga predstavljamo danes, ko prevladuje v velikih halah z visokotehnološkimi pristopi in kapitalističnim načinom pogleda na pomen proizvodnje. Sprva je Gorenje nastalo v popolnoma drugih okoliščinah, pod drugačno tehnološko danostjo in pod okriljem popolnoma druge ideologije. To se je seveda odražalo v delu in vodstvu tega danes s Šaleško dolino sinonimnega podjetja. V prispevku je predstavljenih prvih deset let podjetja, ko se je to nahajalo v kraju Gorenje in ne v prostoru, kjer stoji še danes. Posebno vrednost tega prispevka predstavljajo intervjuji z nekdanjimi zaposlenimi v proizvodnji in na vodstvenih položajih, ki bi bili drugače večno izgubljeni. V obdobju, ko se Gorenje preoblikuje v podružnično podjetje Hisense, je prispevek o začetkih tega koncerna izjemnega pomena za splošno razumevanje zgodbe podjetja Gorenje. (op. odg. ur.)

Ker so leta 1949 dokazali Špehu nepravilno poslovanje, so mu odvzeli kovaško delavnico in kamnolom. V Zgodovinskem arhivu v Celju najdemo o tem takle zapis: »Pri zadnjem pregledu v kovinarskem podjetju v Gorenjah je bilo to še v lasti privatnika. Pozneje je to podjetje prišlo v državno last, vendar lani predpisani nedostaki niso bili odpravljeni.« (ZAC Celje, OLO Šoštanj, f. 15). Skopi podatki o okoliščinah, ki so spremljale to dogajanje, ne dovoljujejo izrekanja sodb o (ne)upravičenosti odvzema obrtne delavnice Špehu, gotovo pa je ostalo še marsikaj nerešenega, saj je bilo podjetje prvič vpisano v sodni register šele leta 1954.

Nastanek Okrajnega kovinskega podjetja Gorenje

Dne 5. 4. 1950 je poverjeništvo za lokalno industrijo in obrt OLO Mozirje izdalo odločbo o ustanovitvi »okrajno kovinskega podjetja Gorenje« v vasi Gorenje pod upravo istega poverjeništva v že obstoječi kovinski delavnici (Arhiv Gorenje, M/1-D/1). V že omenjenem vpisu v register pa je zapisano, da je bil ustanovitelj podjetja OLO Šoštanj, in sicer s sklepom št. 1-1062/50 z dne 24. 7. 1950 (Sodišče Celje, reg. III/64-1 1950). Vidimo, da se obe listini razlikujeta tako v datumu kot pri ustanovitelju, zato smo v dilemi, kateri datum je pravi ustanovni datum podjetja Gorenje. Tretji datum pa nam ponuja še arhiv Gorenja, kjer najdemo listino, v kateri lahko preberemo, da podjetje leta 1950 ni bilo registrirano pri sodišču v Celju, temveč v registru DGP – državnih gospodarskih podjetij, gospodarskega sveta OLO Šoštanj z odločbo 1958/50 z dne 23. 7. 1950. (Arhiv Gorenje, M/1 4). Ta manjša zmeda v zvezi z registracijo podjetja nam kaže, da so takrat še obstajala nerešena pravna vprašanja, vendar je očitno, da je datum, ki pomeni ustanovni datum Gorenja, 23. (ali 24.) 7. 1950. Nedvomno pa je bilo Gorenje ustanovljeno kot Kovinsko podjetje Gorenje in predmet njegovega poslovanja je bilo izdelovanje kmetijskih strojev, kovaška in podkovska dela ter ključavničarska in mehanična dela. (Arhiv Gorenje, M/1 D/1)

Poslovanje Okrajnega kovinskega podjetja Gorenje

O notranji podobi podjetja v prvih letih delovanja si lahko iz ohranjenih arhivskih zapisov ustvarimo naslednjo podobo. Podjetje je pod operativno-upravnim vodstvom poverjenika za lokalno industrijo in obrt OLO Mozirje s sedežem v Šoštanju (kasneje se tudi sedež OLO preseli v Šoštanj), ki izdelava plan dela podjetja in je osnova za finančni načrt ter nadzira izvajanje načrta in poslovanje. Operativno-upravni voditelj postavi upravnika podjetja, ki po navodilih le-tega neposredno vodi podjetje, administrativne posle, razdeljuje delo, sestavlja plane in finančne načrte skupaj z računovodjem. V podjetju je kot svetovalni organ upravnika strokovni svet, katerega člane določi upravni voditelj OLO, sindikalna podružnica pa ima v njem enega člana. Sestaja se na poziv upravnika. Podjetje je ob ustanovitvi razpolagalo z osnovnimi sredstvi, ki so bila last splošnega ljudskega premoženja (SDP) in so bila nanj prenešana s sodnim sklepom, z zalogami, ki so last SDP in so bila enako prenešana, in z obratnimi sredstvi v višini 200.000 din. Podjetje je razpolagalo z obratnim kreditom 200.000 din pri podružnici narodne banke Šoštanj, tja se je nalagala tudi vsa gotovina nad 500 dinarjev. Upravnik je bil pooblaščen za poslovanje do 50.000 din, za višje vsote pa je potreboval sklep operativno-upravnega vodstva. Sklad vodstva podjetja se osnuje iz dobička podjetja in je bil namenjen za socialne in kulturne ustanove, nagrade udarnikom in inovatorjem ter za strokovno izpopolnjevanje. Vodil ga je upravnik podjetja po posvetu s sindikalno podružnico. Vsi izdatki so morali biti predvideni v operativnem in finančnem načrtu, nujne stvari pa po nalogu upravnika in odobritvi operativno-upravnega vodstva iz sklada amortizacije in dobička podjetja. (Arhiv Gorenje, M/1 D/1)

Težave novoustanovljenega podjetja

3. 3. 1951 je bil v pisarni okrajnega kovinskega podjetja Gorenje sestavljen zapisnik, iz katerega je razvidno, da je znašal promet leta 1950 za sadne mline in mlatilnice 380.290 din, za

(druge?) usluge pa 153.173 din, a davek ni bil plačan (ZAC OLO Šoštanj, f. 101). Nadaljnja poročila kažejo, da se stanje tudi po prehodu podjetja v državne roke ni spremenilo na boljše in so se vzroki za nezadovoljstvo še povečali. V istem zapisniku namreč lahko preberemo, da podjetje še ni nakazalo 44.156 din davka od prometa proizvodov niti tržnega dobička, ki je znašal 20.527 din od skupnega prometa v letu 1950, ki je znašal 533.436 din, ter ni pošiljal nobenih finančnih poročil (ZAC OLO Šoštanj, f. 101).

Leta 1952 je kovinsko podjetje Gorenje doživelo novo spremembo. Dne 15. 8. 1952 so ga namreč »radi okrepitve gospodarske moči in samostojnosti občin« prestavili pod operativno upravno vodstvo občinskega ljudskega odbora Šmartno ob Paki. Osnovna in obratna sredstva podjetja so tudi po prenosu ostala ista kot leta 1950, predmet poslovanja pa je še vedno izdelovanje sadnih mlinov in mlatilnic (Arhiv Gorenje, M/1 D/3). Prva odločba, ki jo je OLO Šmartno ob Paki izdal po prenosu kovinskega podjetja Gorenje v njegovo upravljanje dne 5. 11. 1952, je bila odločba o preimenovanju podjetja v Kovinsko podjetje OLO Šmartno ob Paki. (Arhiv Gorenje, M/1 D/4)

Pooblašчени podpisniki Kovinskega podjetja OLO Šmartno ob Paki so bili od odločbe OLO Šoštanj od 5. 11. 1952 dalje Danilo Kopušar kot upravnik, Jakob Brunet kot predsednik upravnega odbora in Franc Mencinger, kovaški pomočnik (Arhiv Gorenje, M/1 D/4). Danilo Kopušar je bil prvi direktor oziroma upravnik podjetja že od leta 1950. Poleg že omenjenih delavcev podjetja je bil kot računovodja zaposlen Breznik (ZAC OLO Šoštanj, f. 108), kot mizar Zdravko Satler, Orešnik kot ključavničar in Franc Ločičnik kot kovinarski vajenec. Sliko o stanju podjetja v teh prvih pionirskih časih nam pomaga izpopolniti še zapisnik inventurne komisije, v katerem se med osnovnimi sredstvi navajajo mlatilnice v vrednosti 126.000 din, en sadni mlin v vrednosti 16.000 din in ena slamoreznica v vrednosti 10.000 din.

Skupna vrednost osnovnih sredstev na dan 31. 12. 1952 kaže vrednost osnovnih sredstev v višini 1.033.661 din, in sicer večinoma le v obliki različnih vrst železa in pločevine, medtem ko podjetje ni imelo nobenih strojev (ZAC OLO Šoštanj, f. 108). Še v naslednjem letu pa lahko preberemo, da podjetje pravno

nima osnovnih sredstev. Omenjajo pa se še vedno nerazčiščene terjatve upnikov Franca Špeha v višini 605.000 din, ki so bile od sodišča priznane iz zaplenjenega materiala. Bilančna komisija pa je 27. 8. 1953 ugotovila, da sicer podjetje uporablja osnovna sredstva Franca Špeha, vendar pravno niso njena, ker se še vedno vodi spor pri okrajnem sodišču v Šoštanj. (ZAC OLO Šoštanj, f. 108)

Prelomno leto 1953 in kadrovske spremembe

Postalo je očitno, da bo potrebno v podjetju nekaj odločno spremeniti, če naj to uspešno deluje, saj so ostale vse težave, ki jih je podjetje podedovalo še po prejšnjem lastniku, nerešene, poleg tega pa so se kopičile še nove težave. Odločen rez je bil narejen 1. 5. 1953, ko je bil v podjetje nameščen Ivan Atelšek, ključavničarski mojster, in sicer kot upravnik Kovinskega podjetja Gorenje (Arhiv Gorenje, M/1 D/5), in se takoj uveljavil kot direktor, ki mu *»ni bilo nikoli zadosti.«* Tako se ga je spominjal eden od veteranov Gorenja Zdravko Satler (TZ Z. Satler). Danilo Kopušar naj bi sicer ostal v podjetju zaposlen kot šef kovinarjev, vendar je novi upravnik svoj prihod pogojeval prav z njegovim odhodom in je bil zato Danilo Kopušar disciplinsko razrešen. Zdravko Satler se teh dogodkov spominja takole:

»Mišljeno je bilo, da naj bi Kopušar postal predstojnik ključavničarjev, vendar je Atelšek „po kanalih“ zvedel, da je Kopušar izjavil, da se bo novi upravnik z motorjem okoli vozil, oni pa da bodo ta čas lahko na veliko „fušali.“ To je potem Atelšek povedal na okraju in zahteval, da Kopušar odide. On je potem dobil zaposlitev v šempetrskem Sipu.« (TZ Zdravko Satler). Svojo odločitev, da prevzame podjetje, je Ivan Atelšek razlagal takole: *»Po končani delovodski šoli in zaposlitvi v kleparstvu Šoštanj, kjer je bil zaposlen tudi moj prijatelj Tone Hren, ki je potem postal načelnik za gospodarstvo. Pri kleparstvu sem bil eno leto, ko me je prišel Hren prosit, naj bi prevzel Gorenje, čeprav sem si sicer želel iti v Termoelektrarno Velenje, ki je bila takrat ravno v izgradnji. Jaz sem potem v začetku leta 1953 res*

šel gledat to delavnico, videl te umazane delavce v njej, tako je pač bilo v vseh kovačnicah, a opazil sem, da so delali nekatere zametke kmetijskih strojev, in sem si rekel: dobro, kmetijstvo je v razvoju in zato sem pristal.»

Ob prihodu Ivana Atelška so bili poleg njega v podjetju zaposleni še vodja kovinarjev Jakob Brunet, mizar Zdravko Satler, kovač Mencinger, ključavničar Anton Orešnik in Franc Ločičnik, kovinarski vajenec ter računovodkinja Zdenka Delea (TZ Zdravko Satler). Konec leta jih je bilo zaposlenih že dvakrat več: 16 delavcev in 2 vajenca. (ZAC OLO Šoštanj, f. 114)

O svojih prvih korakih in prvih vtisih ob prihodu v kovinarsko podjetje je Ivan Atelšek pripovedoval takole: *»Dejansko sem v Gorenje prišel že 15. 4. v takratno kovinsko podjetje. Upravnik je bil Danilo Kopušar in seveda tistih nekaj delavcev, ki je bilo tam in so skupaj čakali na likvidacijo tega podjetja, kajti rekli so, da do božiča bomo še nekako zdržali. Odnosi so bili nemogoči, polprivatna delavnica, vajenci so morali voziti otroke upravnika v šolo, bilo je kup izkoriščanja in nezadovoljstva. Jaz sem te stvari seveda videl, nagajali so nam tudi drugi. Pristopil sem h konceptu, kako bi kmetijske stroje izpopolnili, in ugotovil, da so bile rešitve zelo enostavne; takrat sem naredil nove konstrukcije strojev, ki so potem dobro šli v prodajo, tako da smo delali že precej tehnološko sposobne stroje. Predvsem za mlatenje žita in seveda tisti del kmetijskih strojev, ki je bil takrat v programu. Skušali smo navezati tudi sodelovanje z drugimi podobnimi podjetji. Eno tako je bilo v Vitanju, kjer so tudi delali kmetijsko mehanizacijo. Upali smo, da bomo s skupnimi produkti več pomenili na jugoslovanskemu trgu. Mi smo takrat uživali regres, ker je takrat država za proizvodnjo kmetijskih strojev plačevala proizvajalcem regres, da so stroje lahko kmetom prodajali ceneje. Pozneje so regres ukinili. Poleg tega smo se še vedno bavili tudi s pridobivanjem zelene gline in imeli smo kamnolom za področje gradbeništva in izdelave kamnov za sadne mline, kar se je tudi dobro prodajalo. Mi smo zato širili proizvodnjo enega in drugega programa in ves čas razmišljali, kaj bi se iz tega prostora še dalo napraviti, kaj bi se z zaposlenimi ljudmi še dalo narediti, kako morajo vestno delati, in mislim,*

da so bili naši rezultati prilično dobri. Ni bilo več izgube, bil je že kar lep dobiček, s čimer smo že kupili prvi stroj, osvojili trg z boljšo kvaliteto strojev, vzpostavili smo že prvi koncept, kako bi razvili proizvodnjo kmetijske mehanizacije v Gorenju v enem delu in kako bi drugi del predstavljali kamnolomi in eksploatacija zelene gline in pozneje tudi tufa. Potrebno je povedati, da je bilo Gorenje tudi začetnik produkcije tufov, ki so danes v Žalcu in v soseščini.» (TZ Ivan Atelšek)

Kljub tem uspešnim potezam pa je imelo podjetje Gorenje v kraju slab sloves. Zdravko Satler se spominja, kako so jih v Šmartnem ob Paki obravnavali kot drugorazredne delavce – »kovinške«: *»Če gledamo to kotlino, Šmarško, je Gorenje bilo zgolj privesek. V Šmartnem je bilo več podjetij in več zaposlenih, tako da smo bili tudi mi, ki smo bili zelo majhen kolektiv in nismo imeli svojega lastnega sindikata ne katere druge družbene organizacije, vključene v sindikat v Šmartnem, in če je bil kje kak sestanek, smo morali hoditi tja. Posadili so nas na bolj stranske stole ... Ko pa je bilo uradnega dela konec in smo že vohali kuhane kranjske klobase, so nam rekli: ala kovinški, zdaj pa domov. Oni so potem seveda imeli še zabavo ... To je začelo presedati tudi Atelšku in ni poteklo dosti časa, ko smo že imeli svoj lasten sindikat. Toda za kakšne priboljške in zabave je bilo še vedno škoda denarja, ker je Atelšek hotel, da spravimo kaj skupaj. Vedno je govoril, da si moramo „skupaj spraviti“ boljše življenjske pogoje, da bomo lahko dočakali v Gorenju penzijo in da bodo tudi naši potomci nadaljevali našo tradicijo v Gorenju ...« (TZ Satler)*

Kaj je pomenil za podjetje prihod novega direktorja, najbolje ilustrira naslednja izjava: *»... prelomnica je bila predvsem trda roka in njegova delovna zagnanost in seveda dobra organizacija. On je tista prva leta tudi veliko fizično delal, je varil, stružil; kar je bilo administracije, jo je vedno kar v aktovki nosil in rešil – nekaj doma, nekaj kar tam. Niti svoje pisarne ni imel. Ko smo naredili štiri pisalne mize za prve upravne prostore, je dve mizi kar prodal, tudi svojo, ker se mu je škoda zdelo, da bi tam stale.«*

Skokovit razvoj, ki ga je Gorenje doživljalo v naslednjih letih, pa seveda ne bi bil mogoč, če ne bi za direktorjem stali vsi delavci. Na kakšne temelje so že na začetku postavili medsebojne odnose, najlepše ilustrirajo spomini kasnejšega generalnega direktorja Gorenja Ivana Atelška: *»Moram reči, da so me delavci kmalu dobro sprejeli, da smo vzpostavili dobro disciplino, da so bili dobri delavci, vendar so bili prej neorientirani. Bili smo kot prijatelji. Moram reči, da sem se vseh 27 let, kar sem bil v Gorenju, dobo počutil. Koncept sem skušal graditi skupaj z njimi, ni nam pomenil vse OD (osebni dohodek, op. a.), ampak nam je bilo prvo delo, ki nas bo pripeljalo tudi do upokojitve. Ne da boš razmišljal, ali boš jutri še imel delo ali ne. Bili so že začetki uvajanja novitet, kako človeka navezati na podjetje, da bi lažje delal na svojem delovnem mestu, kako ga prepričati, da se bo sam odpovedal delu svojih delovnih sredstev z namenom, da si kupi nove stroje, da bo lažje delal, manj trpel, da si zgradi nove, boljše prostore, boljši delovni standard. To mislim, da je danes pozabljeno, je pa to navezalo ljudi na Gorenje. Čutili so, da je to njihovo podjetje. Veste, v Gorenju nismo poznali štrajkov, ampak smo vedno rekli, moramo potrpeti, tu pride nov stroj, tu to, tu ono, in mislim, da je bil to rezultat teh treh, štirih komponent, ki smo jih uporabljali za animacijo delavca kot nosilca produkcije in ustvarjalnosti, ko se želi vsak žrtvovati, če ve, za kaj.«* (TZ Ivan Atelšek)

Prvi vpis Gorenja v register je bil, kot smo že omenili, 27. 12. 1954. Ime firme je bilo tedaj Kovinsko industrijsko eksploatacijsko podjetje Gorenje. Tudi ta vpis pa kaže, da ob prvi registraciji očitno ni bilo vse v redu, saj se kot predmet poslovanja navajajo: izdelovanje kmetijskih strojev, kovaška in podkovska dela in mehanična dela, nikjer pa se ne omenja eksploatacija bivšega Špehovega kamnoloma, ki so ga, kot smo videli, s pomočjo honorarnega delavca že tudi izkoriščali. Da vse še ni bilo urejeno, nam ne nazadnje priča tudi dejstvo, da je bila priglasitev v register narejena že 27. 12. 1954, odobrena pa je bila šele 8. 2. 1955, kar je neobičajna zamuda. Razlog zanj je bilo še nerešeno vprašanje Špehovega dolga, morda pa tudi dejstvo, da je bila priglasitev narejena po sklepu OLO Šoštanj iz

leta 1950 in je bilo potrebno daljše preverjanje priglasitve. Podjetje je bilo priglašeno kot Kovinsko industrijsko podjetje Gorenje in ne kot Kovinsko podjetje Gorenje, kot smo ga poznali do tega časa. Ta sprememba imena je bila uradno potrjena v registru okrajne obrtniške zbornice Šoštanj šele 1. 12. 1954, ko v odločbi OLO 5984/1-54, 627/54 najdemo priglašeno spremembo imena (ZAC OLO Šoštanj, f. 18). Zanimivo pa je tudi, da so vse do tega leta za sedež podjetja navajali Šmartno ob Paki in ne vas Gorenje (Sodišče Celje, register III/64). Utemeljitev OLO Šoštanj za spremembo firme v »industrijsko« je: *»dosedanje Kovinsko podjetje Gorenje se je v zadnjem času močno razširilo, tako da njihov predmet poslovanja popolnoma odgovarja industrijskemu podjetju ... in postavijo dobre perspektive.«* (Arhiv Gorenje, M/1 D/6)

Nova proizvodna usmeritev

Nov »industrijski« duh pa se ni poznal le pri povečanem zaposlovanju, temveč tudi pri novih investicijah. Po večletni stagnaciji je bilo namreč leta 1954 zabeleženo, da so v kovinskem podjetju Gorenje porabili za novogradnjo 645.675 din, od tega 153.154 din za odkup strojne lope, ki je bila last KDZ Gorenje (ZAC OLO Šoštanj, f. 114). Dne 30. 5. 1954 sta tričlanski upravni odbor in delavski svet podjetja potrdila zaključni račun, ki kaže, da je imelo podjetje pozitiven saldo pri NB Šoštanj v višini 112.615 din. Pri upnikih je imelo sicer podjetje kar 2 milijona dinarjev, od tega pa je bilo celo 900.000 din od sporne zadeve Špeh. Vrednost osnovnih sredstev je bila ocenjena na 595.420 din. (ZAC OLO Šoštanj, f. 114). V isti listini lahko preberemo tudi, da je bila tega leta plača direktorja 12.000 din, 14 delavcev je dobivalo po 8.000 din in 2 po 7.000 din. Najnižji dovoljeni dohodek, ki je tega leta znašal 6.000 din, ni bil izplačan. Predsednik upravnega odbora je bil Franc Klančnik, člana UO pa sta bila še vedno Anton Orešnik in Jakob Brunet.

Glavni proizvod podjetja so ostajale navadne mlatilnice in sadni mlini, opravljali pa so tudi različne kovaške in ključavničarske usluge, podkovali konje itd. Kapaciteta je bila

en sadni mlin na dan. Že takrat pa so izkoriščali nekdanji Špehov kamnolom, kjer je Lojz Ribizl, ki sicer ni bil član kolektiva, kopal zeleno glino (TZ Zdravko Satler). Vzdušje prvih let pa morada najbolje opisuje naslednji spominski zapis: *»Na večerji sem bil pri upravniku. Imel je le eno majhno sobo. Vprašal sem ga, ali so ključavničarji sposobni narediti in izpopolniti mlatilnico. Kovačnica je bila pri roki. Lesa dovolj. Novi upravnik pa je tudi že pokazal, kako se streže takim rečem, in že prvi dan si je pridobil naše popolno zaupanje ... Tako smo naredili nove mlatilnice.«* (Gorenje – Srebrni jubilej zvestobe)

Borba za dvig kvalitete in pridobitev novih prostorov

Hkrati s povečevanjem proizvodnje se je začela tudi »borba za dvig kvalitete.« O tej nam več pove Zdravko Satler: *»Leta 1953 sem dobil za pomočnika mizarja Franca Klančnika ter nekaj kasneje Vinka Stoparja, še bolj pa se je povečevalo število ključavničarjev ... Jaz sem bil že od doma navajen na visoko kvaliteto in mi ni bilo všeč, da so šli na trg tako nekvalitetni sadni mlinci kot prej. Ko je prišel za upravnika Atelšek, pa smo že pri primopredaji videli, da je resno poprijel za delo. Stari delavci smo si takoj rekli, ta pa bo, ta pa bo ... Tudi jaz sem si ob prihodu novega upravnika rekel, zakaj se to ne bi poznalo pri kvaliteti. Izdelal sem sadni mlin, tako kot sem si ga izdelal doma zase, tako da je imel mnogo lepši izgled. Mlatilnice pa so bile sploh še povsem predpotopne, ki so stresale in mlele. Zato sem peljal upravnika domov in mu pokazal, kakšno mlatilnico imam doma. Moja je vela, mlela in stresala slamo. Rekel sem mu, da če bodo ključavničarji naredili nekaj novih delov, lahko tako mlatilnico naredim v podjetju. In tako smo najprej naredili eno za vzorec, potem pa smo začeli delati samo take. Za tisto prvo se pa spomnim, da sem dobil 1600 dinarjev nagrade zanj, ja, to je bil takrat kar velik denar.«* (TZ Zdravko Satler)

Veliko odprto vprašanje mladega podjetja so bili že tedaj premajhni prostori. Lesena kovačija, ki so jo podedovali od Špeha, ni več zadoščala. Kako so si izboljšali prostorske pogoje,

se Zdravko Satler spominja: »Tam, kjer je zdaj Gorenje, je imela kmetijska zadruga strojno šupo. Ta se je uporabljala za hrambo poljedelskih strojev, manjši zidani del je bil namenjen za sadje sušit, vendar tega nismo nikoli delali, ostalo je bilo leseno. Mi smo potem ta prostor dobili od zadruga na obroke, saj jih nismo mogli odkupiti, ker ni bilo dovolj denarja. Lesene stene smo potrgali in jih pozidali. Jaz sem si nameraval prav v tem času zgraditi hišo in sem imel pripravljeno opeko, a ker nisem dobil dovoljenja za gradnjo, mi je opeka ostala. Zato sem jo posodil in smo z njo potem sezidali delavnico. V prejšnji kovačnici smo komaj stali, ker nas je bilo že preveč. Seveda je bilo vse delo udarniško, po službi. Kovinarji so stregli zidarjem, mi mizarji smo pa okna in vrata naredili udarniško. Raven les je dalo podjetje, vse ostalo pa je bilo naše prostovoljno delo.« (TZ Zdravko Satler)

Kamnoseška dejavnost

Novo vodstvo se je z velikim entuzijazmom in uspehom lotilo reševanja vseh težav, ki so stale mlademu podjetju nasproti. Kmalu so se lotili tudi reševanja izkoriščanja kamnoloma, ki se v tem času ni ustavilo; Zdravko Satler pripoveduje: »Ko smo začeli delati več sadnih mlinov, je nastala potreba po lastnem kamnoseku, da smo lahko sami delali valjčne za mline. Kasneje pa se je pojavila še varianta, da smo začeli delati tudi preše za opeko. To je bilo nekaj podobnega kot sadni mlini, le da so bili tam valjčni ogromni in je bilo vse precej bolj masivno. Delalo naj bi tako, da bi v prešo tiščal glino, ven bi padale opeke. Nekaj takih preš smo res naredili, vendar niso šle dobro v prodajo. To je bilo v tistem času, ko mlatilnice in sadni mlini niso šli in je bilo več poudarka na zeleni glini in kamnolomu.« (TZ Zdravko Satler)

Poleg tega pa so začeli širiti svojo dejavnost tudi na druge glinokope. Tako so 23. 10. 1954 zaprosili OLO Šoštanj za eksploatacijo bližnjega glinokopa Gavce za lastne potebe. Dovoljenje je bilo izdano z odločbo dne 23. 12. 1954. Mesec kasneje, ko so poslali prošnjo na OLO Šoštanj, so 24. 11. 1954 zaprosili tudi OLO Celje za obratovalno dovoljenje za eksploatacijo ben-

tonita in laporja v občinah Šentjur, Štore in Žalec. Iz Celja so jim sporočili, da posebno dovoljenje ni potrebno, če imajo to registrirano kot predmet poslovanja (Arhiv Gorenje, M/1 D/8). Odločbo o razširitvi predmeta poslovanja pa je Kovinsko industrijsko eksploatacijsko podjetje Gorenje dobilo šele 4. 4. 1956, ko je oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve OLO Šoštanj po sklepu sveta za gospodarstvo OLO Šoštanj, sprejetem na seji 28. 3. 1956, izdal dovoljenje za razširitev poslovanja. V register so dopisali še *»eksploatacija in prodaja laporja, bentonita in vseh nemetalov za kemično industrijo«* (Arhiv Gorenje, M/1 D/12). Ta sklep je potrdilo tudi sodišče v Celju, ki je ravno tako 20. 4. 1956 vpisalo v register spremembo oziroma razširitev poslovanja (Arhiv Gorenje, M/1 D13).

V Velenju se je ravno v tem času začela gradnja stanovanj za rudarje, ki jih je najprej gradil Rudnik sam in je zato imel žago za kamen. To žago so Gorenjčani potem dobili od rudnika in začeli sami oblikovati kamen v tricentimetske plošče, s katerimi je na primer še sedaj obložena občinska zgradba v Velenju, pa kulturni dom in tudi mnogo stanovanjskih blokov ima cokl iz teh plošč.

Vodja kamnoloma je bil od leta 1959 do 1964, ko je odšel na novo delovno mesto v gorenjski servis, Jože Kovač, ki je prišel v Gorenje kot rudarski tehnik iz rudnika Vareš v Bosni in Hercegovini. Kovač se teh let spominja takole: *»Torej, jaz sem se v Bosni konec koncev kar v redu imel. Imel sem kar v redu položaj v Rudniku železne rude, vendar sem edinec in starši so bili doma sami. To me je precej vleklo nazaj v Slovenijo. Iskal sem zaposlitev, ki bi mi odgovarjala, in med drugim je bil tistikrat tudi razpis v Gorenju, da potrebujejo vodjo njihovega kamnoloma in pa druge dejavnosti, s katerimi se je Gorenje tistikrat tudi poleg drugega ukvarjalo, surovine za razne predelave barv itn. Tako sem se potem res 1. 9. 1959 zaposlil v Gorenju. Ko sem se zaposlil, je bila tovarna še v vasi Gorenje. Bilo je v vsej tovarni približno 400 ljudi. Izdelovali so se v glavnem štedilniki na trda goriva in peči, nekaj malega pa tudi električni štedilniki. Poleg te, osnovne dejavnosti, je Gorenje imelo še kamnolom s proizvodnjo tufov: mleti tufi za razne cementarne, vse bolj pa tudi*

za izsekavanje celih blokov tufov, ki so se potem razžagali in so bili pripravljeni za oblaganje stavb, raznih fasad. Precej so tega delali tudi za izvoz, celo 90 % plošč so potem izvozili predvsem v Zahodno Nemčijo. To je bil tuf v blokih, sicer pa so Nemci zahtevali tudi plošče in smo na koncu potem dobili tudi en „gater“, kjer smo te bloke tudi žagali, ampak to je bilo že na koncu tega obdobja, ko je Gorenje že to vse skupaj opustilo. Gorenjski tuf namreč ni bil najboljši, saj je vseboval precej železa in je potem, ko je bila fasada že nekaj časa montirana, udarila ven rja in pojavili so se rjavi madeži, zato so tuf iz Gorenja počasi opustili. Kamnolom je bil v Spodnjem in Zgornjem Gorenju. V Zgornjem Gorenju so sekali bloke, v Spodnjem Gorenju pa so tuf drobili in odpremili v cementarne; največ v Anhovo, Pulo, Podsused, Trbovlje, kjer so ta tuf potem uporabljali pri svoji obdelavi cimenta. Ko sem prišel, je bila proizvodnja zelo majhna, mogoče 1000 ton na mesec in pa mogoče kakih 50 blokov. Potem se je to počasi večalo, in ko sem zapustil to dejavnost, je bila mesečna proizvodnja že približno po 20.000 ton drobljenega tufa in tudi okrog 100 blokov.« (TZ Jože Kovač)

Sredi petdesetih let je bilo povpraševanje za kmetijske stroje tako majhno, da proizvodnja ni bila več rentabilna: »Prišlo je že tako daleč, da so celo kovinarji morali iti delat v kamnolom, ker v delavnici ni bilo dela. V tem času je prišel v Gorenje kot komercialni Krempel. On je bil zelo iznajdljiv in je takoj rekel: veš kaj, pa dajmo delat tiste širhaklne. In res smo nekaj časa delali te širhaklne, pa tudi tiste štafelčke za premog v peč dajati. Tako da so nas že potem Šmarčani za norce imeli in nam govorili, da smo širhakl kombinat ...,« se spominja teh kriznih časov Satler. »Nekaj kasneje pa prideta Krempel in Kopušar in pravita, zakaj pa ne bi delali tistega za cote žuliti. Pločevino smo kupili, okvirje pa smo naredili mizarji in smo to vezali po deset in deset skupaj. Tako je zgledal prvi "ročni pralni stroj" Gorenja. Vse to pa so bile samo začasne stvari in se je naš upravnik trudil, da bi nam našel stalnejše naročilo ...,« nadaljuje Zdravko Satler svoje spomine.

V teh letih so se zato skoraj povsem orientirali na izkoriščanje zelene gline, ki je tako kot tuf in bentonit šla dobro v

denar. Večino bentonita so uspeli prodati v Kutino, zelena glina pa je šla celo v Libijo (TZ Zdravko Satler). Seveda pa je začelo zmanjkovati dela za mizarje in ključavničarje, ki so se zato oprijeli tudi marsikaterega drugega dela. Iz tega časa je znana zgodba o tem, kako so Gorenjčani pomagali v Štorah polagati industrijski tir. Da bi Štorčanom pokazali, da niso kar tako, so si v Celju kupili kravate in so v Štore prikorakali kot delegacija iz Gorenja. S seboj so imeli tudi harmonikarja in kaj kmalu so v bližnji gostilni organizirali ples. Tako je direktor že čez nekaj dni dobil iz Štor sporočilo: *»Vzemi te svoje muzikante nazaj, če ne bodo še naši nehali delati.«* (Gorenje – Srebrni jubilej zvestobe)

Sicer pa za ta leta velja za življenje podjetja Gorenje podobno kot tudi za celo deželo: bila so leta nadur in udarništva. Vsem zaposlenim je bilo povsem razumljivo, da so vsi ostali v službi cel dan, in če se je *»ob koncu delavnega časa pojavil direktor v kratkih hlačah in z lopato v roki, so pač vsi ostali z njim v službi do večera ...«* (Gorenje – Srebrni jubilej zvestobe)

Proizvodnja pa je pred prelomnim letom 1957 že precej napredovala: *»Delali smo že po nekaj sto teh kmetijskih strojev. To so bili mlini za mletje sadja, dalje – navadne mlatilnice z bobnom brez vevnika, kasneje smo naredili že take, da so same stresale žito, nadaljnja varianta pri proizvodnji mlatilnic je bila, da je žito padalo v vreče, torej so že same polnile vreče, slama pa je šla naprej. Delali smo tudi druge pripomočke, pluge in ostala orodja, ki jih uporabljajo v kmetijstvu. Tufi pa so se predvsem uporabljali za gradbeništvo in za valjčke pri sadnih mlinih. Zelena glina se je uporabljala za naravne barve in smo jo pošiljali na Hrvatsko, bentonite pa v Kutino. Uporabljali so se za rafiniranje nafte in v livarski industriji. Kupovala jih je Metant Kutina. Eksploatirali smo tudi apnenec, največ iz Letuša, pa tudi iz okolice Žalca in okolice Štor, vse to s pomočjo strokovnjaka s svetovnim slovesom, inž. Radivoja Žigiča. Vsak dan smo iz Gorenja odpremljali že na desetine vagonov, ki smo jih nalagali vsi. Ko je bila ura dve in če vagoni niso bili naloženi, smo šli vsi pomagat, da so šli pravi čas in da nismo plačali stojnine. Dobili smo tudi traktor Bulldog, ki ga je vozil Danilo Hramec. To je tako ropotalo, da ste ga čuli vse do Celja, bil je še na drva. Toda*

je kar šlo in moral je ves čas teči, takrat drugega ni bilo. Če si imel kolo, si bil že ta glavni, če pa si imel motor, si bil že kar „fr-dehtig“, ker policaji niso imeli drugega kot kolo. Takrat so bile razmere strašno skromne in iz tistih skromnih razmer in s tistimi skromnimi pripomočki smo mi ogromno ustvarili – naši ljudje so ogromno ustvarili ... Danes grešimo, ker dajemo najmodernejšo tehnologijo tja, kjer ne znajo delati niti z osnovnimi pripomočki. Človeka je potrebno navajati postopoma in tak postane potem strokovnjak na svojem področju. Kar se tiče kmetijskih strojev, so se dobro prodajali večji del v Sloveniji in še na Hrvaškem, manj pa v drugih jugoslovanskih republikah. Delali smo stroje za individualno kmetijstvo in za takšne, ki niso bili veliki pride-lovalci.» (TZ Ivan Atelšek)

Vse to so dosegli v Gorenju z izredno skromnim in preprostim orodjem in stroji. »Imeli smo le nekaj stružnic, nekaj kladiv, nakoval, ognjišče za kovanje, gretje železa in skušali smo s kooperanti nadomestiti tisto, kar nismo mogli narediti sami. Vse odlitke pa smo obdelovali, barvali, lakirali sami na ročni način. Vsi pripomočki in ročna orodja, ki smo jih imeli v mizar-ski delavnici, so bili še sprva vsi predvojni in od očeta Zdravka Satlerja, in ta je skupaj s Frančkom Klančnikom v svojih prostori-h delal vse lesene dele za kmetijske stroje.« (TZ Ivan Atelšek)

Leto 1957 – nova kriza in preusmeritev pro-izvodnje

V leto 1957 je podjetje vstopilo kot podjetje za izdelo-vanje kmetijskih strojev, kovanje, podkovstvo in različna meha-nična dela na eni strani ter za eksploatacijo laporja, bentonita in nemetalov za kemično industrijo, končali pa so ga kot podjetje za proizvodnjo štedilnikov in peči ter lesene in kovinske emba-laže (Arhiv Gorenje, M/1 D/16 in 18). Takrat so bili postavljeni temelji, ki pomenijo začetek hitrega in skokovitega razvoja in so omogočili nadgradnjo podjetja do takrat še neslutelih razse-žnosti.

Prvi korak leta 1957 je bil narejen 23. 1. 1957, ko je na prošnjo Kovinskega industrijskega podjetja Gorenje odbor za

komunalne zadeve OLO Šoštanj po sklepu seje ljudskega odbora z dne 28. 12. 1956 izdal dovoljenje za ustanovitev obratne enote kamnoloma v Šmartnem ob Paki, kjer so dovolili »*pridobivanje kamenja, gramoza in mivke*« (Arhiv Gorenje, M/1 D/14). Prav tega leta pa so se tudi dokončno odločili, da bo ime Gorenje neke vrste vodilni označevalec, rdeča nit, ki bo obeleževala podjetje. Dne 4. 2. 1957. leta je namreč oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve OLO Šoštanj izdal odločbo, v kateri dovoljuje spremembo naziva firme v: Gorenje, industrijsko eksploatacijsko podjetje, Šmartno ob Paki. Tako sprememba imena kot razširitev poslovanja na pridobivanje kamenja, gramoza in mivke sta bili potrjeni 22. 2. 1957 tudi na okrožnem gospodarskem sodišču v Celju. (Arhiv Gorenje, M/1 D/16)

Kot že rečeno, je delna preusmeritev podjetja iz proizvodnje kmetijskih strojev na razvijanje kamnolomov prinesla ugodne rezultate. Podjetje je v svoje kamnolome vložilo veliko, zato ni čudno, da je kot strela z jasnega delovala odločitev celjske občine, ki je zahtevala nazaj nekatere kamnolome, v katere je Gorenje vlagalo veliko in s katerimi je imelo velike načrte. O tem pripoveduje direktor Ivan Atelšek takole: »*Borbe med Gorenjem in „zunanjimi faktorji“ za nadaljnji razvoj in obstanek so se vršile vseskozi. Z birokratskim posegom, češ da nam je potrebno nekaj odvzeti, nam je OLO odvzel produkcijo bentonitov, ki so bili sorazmerno rentabilni; to je bilo 1956. ali 1957. leta, tako da smo bili osiromašeni še za ta del produkcije. Njihova obrazložitev je bila, da to s kovinsko dejavnostjo ne gre skupaj. Kljub temu da smo imeli glinokop in zeleni tuf tukaj v Gorenju, kamnolome pa v Štorah in žalški občini. Izgleda, da so želeli dejavnost mineralov in nekovinskih izdelkov sami razvijati in so odprli novo podjetje. Mi smo zahtevali, da naj nam dajo nadomestilo za naša vlaganja. Kaj dosti nam pri štedilnikih sicer niso pomagali, a zato nam vsaj niso nasprotovali, tako da smo lahko v zamenjavo dobili štedilnike in smo razvoj podjetja morali konceptualno zastaviti drugače. Kmetijske stroje smo začeli opuščati, osvajali pa smo štedilnike in takrat je nastala nova doba za Gorenje, tako iz razvojnega, tržnega kot iz tehnološkega zornega kota. Mi smo iskali nove načine oživitve proizvodnega programa*

in kazalo je, da bo potrebno reševati zaposlovanje predvsem z dotokom kvalificiranega kadra. Dobili smo že nekaj tehnikov in tudi komercialne kadre, pa tudi nekaj rudarskih in strojnih tehnikov, kmalu je prišel tudi Oskar Pistor, potem Herlah, Valant, Rosenstein, da ne govorim o drugih fantih, visokokvalificiranih delavcih in mojstrih, kot je bil Jaka Brunet, ki so bili nosilci nove proizvodnje. Imeli smo srečo, da smo res izbrali dober kader ...» (TZ Ivan Atelšek).

Težave podjetja pri uveljavljanju v občini in regiji

Mlado podjetje pa je moralo premostiti v prvih letih še nekatere druge težave. O stalnem rivalstvu med Gorenjem in občino Šmartno ob Paki pripoveduje Ivan Atelšek takole: »Med Šmartnim in Gorenjem je že kmalu nastajalo rivalstvo. Šmarčani so hoteli, da se podjetje, ki je že zaposlovalo sto ljudi, preseli v Šmartno. Jaz pa sem njim očital politično rivalstvo. Mislili so, da lahko vplivajo na nas, in so počeli razne mahinacije, kako bi nas onemogočili. V Šmartnem so imeli mizarstvo, ki je bilo tam, kjer je danes podjetje Vino Šmartno, imeli so sicer boljše stroje in prostore, toda rekel sem jim, da tja ne gremo, ker oni nikamor ne morejo, ker ne delajo dovolj, ker le izkoriščajo družbena sredstva. No, in tu smo se najbolj udarili, vrgli so me celo iz partije, a sem jaz rekel, da raje sam izstopim, ker zraven takih ne morem biti ... Potem je celo CK sprejel odlok, po katerem sem bil sprejet nazaj v partijo, da ne govorim, kaj so delali takrat, ko sem bil odbornik okrajnega zbora proizvajalcev OkLO (Okrajnega ljudskega odbora). Takrat je že bila občina Velenje, to je bilo v letih 1956, 1957 in leta 1958, jaz pa sem že imel tudi svoj prvi avto in so me z njim naslikali na plakate ob volitvah, a ni pomagalo. Vseeno sem v Gorenju dobil razen dveh glasov vse, v Šmartnem pa preko 69 % vseh glasov. Seveda so bili do konca užaljeni in so hoteli razveljaviti volitve, češ da so neveljavne.« (TZ Ivan Atelšek)

Takrat je bilo v proizvodnji podjetja zaposlenih že okoli sto ljudi, zato so lahko v zameno za kamnolome v Gorenju za

njihovo zaposlitev zahtevali drug proizvodni program. Ponudili so jim proizvodnjo štedilnikov, ki so jo prav takrat opustili v Tobiju. Del proizvodnje Tobija je sicer dobil Agroservis v Šempetru, vendar se tega dela niso lotili. V Šempetru pa so vendarle imeli nekaj uporabnega orodja in s tem orodjem so začeli delavci Gorenja v Šempetru izdelovati prve štedilnike in peči na trda goriva. Proizvodnja v Šempetru je trajala približno deset mesecev, vendar so bile stalno težave s polizdelki in neredko je proizvodnja zastala. V prvem letu so naredili med 10 in 20 štedilnikov na dan.

Ni pa bilo to prvič, da so v Gorenju poskušali proizvajati gospodinjne stroje. Že pred tem je Atelšek prinesel v podjetje kavni mlinček in vprašal sodelavce, ali bi in kako bi lahko začeli delati take mlinčke. Toda poskusi so bili neuspešni, saj so takrat bili še brez primerne orodja. Ob preselitvi proizvodnje štedilnikov iz Šempetra v Gorenje pa so dobili nekaj orodja, predvsem nekaj rabljenih preš pa so še dokupili.

Organizacija podjetja

Morda najpomembnejši faktor, ki je vplival na izredne rezultate Gorenja, pa je bila organizacija dela in poslovanja v firmi. O možnostih organiziranja in samoupravnih odnosih v Gorenju govori direktor firme Ivan Atelšek: *»Mislim, da je bil centraliziran sistem, vendar ne tako, kot je sedaj. Namreč vseh receptov nismo dobili napisanih iz Beograda, pa tudi od drugih ne, je bilo le več individualne ustvarjalne svobode posameznikov in kolektivov. Mislim, da več kot danes, namreč perspektiva je bila bolj čista. Bistvo je, da vidiš, kaj bo jutri, takrat smo s primitivnimi sredstvi poslovali s skromnimi denarji, stabilnost denarja in gospodarstva pa je bila dobra, ni bilo inflacije kot danes. Lahko si do konca leta prihranil in tudi del akumulacije je že v tem času ostajal v kolektivu, amortizacija plus sredstva akumulacije pa je že pomenilo sredstva, s katerimi si lahko načrtoval. Takrat je bilo dosti ugodnejše. Lažje je bilo začeti in ustvarjati, čeprav so ti vzeli 60 %, danes pa ti preko različnih kanalov še več poberejo, tako da danes ni stimulansa, takrat pa so le bili. Samoupravljanje se je začelo po letu 1950 in moram*

reči, da je to bil čudovit zagon iz nič nekaj narediti in je bil to ogromen imidž za vodstva, pa tudi za delavce, saj smo preko tega lahko animirali delavce. Saj to je vse.»

V tem času je že bil delavski svet in prvi predsedniki delavskih svetov so bili Tone Zlovšek, Hramec, Rešnik in Zdravko Satler. To je bilo pomembno za klimo v podjetju, saj poslovnost ni mogla sama odigrati svoje vloge, združiti je bilo treba vse, politične in strokovne, upravne in ljudske faktorje v skupen cilj, potem so lahko bili rezultati dobri. *»Danes pa napadamo skupne cilje in poslovna sredstva s strani politike. Menim, da trenutno nimamo niti 10 % takega odnosa do proizvajalnih sredstev, kot smo jih imeli takrat. Takrat bi nov stroj skoraj poljubili, taki so bili delavci, tako so bili navezani na vse naše. In že takrat smo navezovali ljudi na Gorenje, čeprav so nam potem to nekateri očitili, a pozneje se je to pokazalo kot pomembna poteza. Nobenega od delavcev ni bilo sram reči, da je iz Gorenja. Vsak je pridobil ugled, kakor hitro je omenil, da je iz Gorenja. Takrat so se spoštovali rezultati dela. Na drugi strani pa so tudi kupci vedeli, kje je Gorenje, in so poznali Velenje po Gorenju.»* (TZ Ivan Atelšek)

Spremembo predmeta poslovanja so prijavili 19. 12. 1957 in jim je bila 18. 1. 1958 odobrena na oddelku za gospodarstvo OLO Šoštanj. Istočasno z osvojitvijo novega proizvodnega programa pa je v Gorenje prišel iz Tobija tudi tehnik Oskar Pistor, ki je postal glavni tehnik v Gorenju in čigar delež v nadaljnjem razvoju podjetja je skoraj neizmerljiv (TZ Zdravko Satler).

Gospodarska rast in stabilnost, ki si jo je podjetje pridelo v tem obdobju, pa se med ostalim kaže tudi v tem, da prvič naletimo na pojavljanje podjetja v časopisju. 30. 4. 1957 namreč v Celjskem tedniku že najdemo reklame za proizvode Gorenja in istočasno Gorenjevo čestitko ob prvomajskem prazniku delovnega ljudstva. V reklami Gorenje priporoča nakup svojih mlatilnic in omar za jedilno olje, pa tudi bentonite, surovine za barvno industrijo in ostale izdelke iz »predgospodinjske« faze. (CT, št. 16, Celje, 30. 4. 1957)

Selitev proizvodnje štedilnikov v Gorenje in postavitve barak

Čeprav se proizvodnje štedilnikov na trda goriva in peči niso upali dovolj resno lotiti v dveh priznanih podjetjih z izkušnjami – v mariborskem Tobiju in šempetrskem Agroservisu, ki so jo po prvih poskusih opustili, pa so v Gorenju v tej proizvodnji videli priložnost. Ena največjih težav je bilo dejstvo, da so proizvodnjo imeli v Šempetru in ne doma, saj je prevoz delavcev v tistih časih povzročal skoraj nepremostljive težave. Zato je že kmalu dozorel sklep, da bodo celotno proizvodnjo preselili v Gorenje. Potrebno pa je bilo najprej tam poskrbeti za proizvodne prostore, saj v Gorenju ni bilo nobene stavbe, kjer bi lahko začeli tako veliko in obsežno proizvodnjo. Rešitev pa se je kmalu pokazala, saj so s pomočjo Rudnika lignita Velenje in celjske bolnice dobili nekaj lesenih barak.

Ivan Atelšek, director podjetja, se teh začetnih težav spominja takole: *»Prostori so nam bili premajhni. Iskali smo novo lokacijo in smo jo v Gorenju tudi našli: tam, kjer je zdaj tovarna keramičnih ploščic. S pomočjo upravitelja celjske bolnice smo dobili še nekaj odvečnih barak, ki jih v bolnici niso več potrebovali, in smo jih nato sami podrli in prestavili v Gorenje – udarniško seveda. Sleherni je delal, vsak je vozil samokolnico, lopato in kramp, da bi si izboljšali prostore. Ne morem vam povedati, kako velika sreča je bila za vse nas, ko smo se vselili v barake, čeprav se je kar videlo skozi številne reže, vendar je bilo tudi to znatno bolje kot prej in smo s ponosom rekli, da imamo svojo tovarno s programom.«* (TZ Ivan Atelšek)

Barake so prestavili v rekordnem času in v zimskih mesecih leta 1958 preselili proizvodnjo v Gorenje. Ob preselitvi barak v Gorenje je bilo število delavcev že okoli 130. Kljub izboljšanju proizvodnih pogojev po preselitvi pa je bilo delo v barakah izredno težko. Tako se tistih časov spominja eden od njih, Oskar Pistor: *»Takrat so mi vsi rekli, da mi gotovo ni čisto dobro, ko grem v tisto blato ... Imeli smo dve stiskalnici in nekaj vrtalnih strojev, za upogibanje pločevine smo kar sami izdelali nekakšno stiskalnico ...«*

Imelo pa je Gorenje že takrat nekaj, česar v drugih podjetjih ni bilo čutiti. O tem govori Jože Kuder, eden tistih kadrov, ki so prišli v Gorenje iz »dobre firme«: *»Leta 1957 smo začeli proizvajati v Žalcu v Agroservisu štedilnike na trda goriva in sobne peči. Ko je bila sprejeta odločitev, da se seli ta program v vas Gorenje, sem bil fant, star 24 let, in sem si šel tudi to proizvodnjo vas Gorenje pogledat, in bil sem na prvi pogled zelo razočaran, kajti današnji SIP je bil sorazmerno dobro urejen, tukaj pa sta bili postavljeni dve baraki, kamor naj bi se ta proizvodnja selila. Toda že tedaj je bilo v razgovoru rečeno, da so pač tu ambiciozni plani za naprej, da hoče biti Gorenje – že tedaj so nam rekli –, da hoče biti to svetovni proizvajalec in seveda tudi v Jugoslaviji najmočnejši. Pa tudi ime je bilo jasno: v vasi Gorenje naj bi poimenovali tudi program proizvodnje bele tehnike. Tako sem se tudi jaz odločil, da sem šel z večjo skupino delavcev v Gorenje leta 1958. Že v samem Agroservisu sem bil zaposlen kot mojster pri sestavi štedilnikov in sem tudi v teh barakah prevzel surovinski del obrata, kjer sem vodil proizvodnjo. Perspektivo sem videl v tem, ker smo bili sami mladi in nam ni bilo nič težko, in tako smo tudi lažje dosegali ambiciozne plane, ki smo si jih zastavili. Ko smo leta 1958 začeli proizvodnjo skorajda pod milim nebom, nas je bilo 60 delavcev. Vsak dan, tudi vsako uro smo zasledovali, koliko je bilo narejenega. Z malimi sredstvi smo začeli to proizvajati in se spominjam, da smo prvo leto začeli z dvema stiskalnicama in veliko oblikovanja pločevine smo napravili tudi na roke. Dobili smo tudi nekakšne točkalnike in smo to točkali skupaj, polirali, skratka, surovinsko obdelali. Potem je pa šel izdelek v drugo barako, kjer se je potem kar po tleh vršil transport od enega do drugega delovnega mesta. Končni estetski izgled izdelka pa smo dodelali kar na dvorišču.«* (TZ Jože Kuder)

V Gorenju ni bilo razen lesenih barak in obrtniških del vajenih rok še ničesar. Vendar so načrti, zagnanost pri delu in trma prepričali tudi najbolj nejeverne, da bodo uspeli. V dnevniku Večer lahko tega leta preberemo tudi ta članek: *»Ko je konec lanskega leta „Agroservis“ v Šempetru v Savinjski dolini prenehal z montažo „TOBI“ štedilnikov, je nastalo vprašanje, katero podjetje naj to proizvodnjo prevzame. Odločili so se za*

Gorenje med Šmartnim ob Paki in Šoštanjem, kjer je dotlej obstajalo podjetje, ki je popravljalo kmetijske stroje in izkoriščalo bentonite. Šlo ni samo za to, da v Gorenju štedilnike montirajo, temveč je po načrtih bilo potrebno prevzeti celotno proizvodnjo teh izdelkov. Dokaj težavne naloge se je kolektiv v Gorenju pogumno lotil in jo tudi rešil. V treh mesecih so osvojili novo proizvodnjo. Tako danes na trgu že vidimo štedilnike in sobne peči, na katerih poleg majhnega TOBI piše z večjimi črkami Gorenje – ime vasi, ki je doslej v širši javnosti nismo poznali. Letos bodo po načrtu izdelali v podjetju že kakih 10.000 večjih in manjših štedilnikov ter približno toliko sobnih peči. Tržišče je pokazalo, da je med drugim zlasti mnogo zanimanja za tako imenovane dodatne peči k električnim. Zato so proizvodnjo znatno povečali nad predvideno (letni načrt so že dosegli). Komaj so v Gorenju pričeli s proizvodnjo, že poskušajo z raznimi izboljšavami. Tako so pri štedilnikih uvedli azbestne ročaje, ki so manj vroči. Sedaj pa pripravljajo proizvodnjo zaprtih štedilnikov, ki imajo zunanji videz kot emajlirna omara. Vrednost letošnje proizvodnje cenijo na okrog 400 milijonov dinarjev. Tovarniški prostori so – razumljivo – nezadovoljivi, celo zelo slabi. V njih dela 135 ljudi. Odveč je govoriti, da bi tu delo lahko bilo organizirano tako, kot je to sicer moč storiti. Nekaj so letos sicer dozidali, toda to je vse samo provizorično. Uprava podjetja bo skušala v naslednjih letih postaviti novo tovarniško poslopje nad sedanjimi objekti. Ali se jim bo to posrečilo že prihodnje leto, še ne moremo reči. Potrebujemo pa podobno, le nekoliko večjo dvorano, kot jo je postavil "Alpos" v Šentjurju. Taka stavba velja kakih 30 do 40 milijonov din. Pač pa letos že gradijo prvo stanovanjsko hišo – iz občinskega stanovanjskega sklada. Tudi stanovanja so potrebna. Industrijsko podjetje Gorenje zaposluje 50 odstotkov ženske delovne sile, zlasti še mnogo nekvalificirane, priučene. Tako je tu dobilo zaposlitev mnogo ljudi iz okolice. Razen s štedilniki se podjetje ukvarja še z izkoriščanjem zelenega kamna, ki ga s pridom uprabljajo pri gradnjah reprezentančnih poslopij.« (Večer, 5. 8. 1958)

Navedeni članek nismo navedli v celoti le zato, ker je v njem Gorenje prvič predstavljeno slovenski javnosti tako obširneje, temveč tudi zato, ker so v članku podani vsi bistveni

elementi, ki so vodili usodo Gorenja v nadaljnjem razvoju: izredno hitro uvajanje novih programov, stalna težnja po novih programih in izboljšavah, veliko preseganje letnih načrtov, skrb za delavca, ki jo kaže gradnja novih stanovanj – sredi vasi!, in nenazadnje: vse to so v Gorenju načrtovali in dosegli v »*zelo nezadovoljivih, še več, v zelo slabih tovarniških prostorih*«. Finančni plan 292 milijonov dinarjev so v Gorenju leta 1958 dosegli že v novembru in so bili celo prvo podjetje v občini, ki je plan preseгло tako zgodaj. To so dosegli s 150 delavci, kolikor jih je podjetje štelo novembra tega leta. (CT, 27. 11. 1958)

Kooperanti

Ena glavnih težav, s katero so se ukvarjali v Gorenju že od samih začetkov, so bili stiki s kooperanti, ki so zanje izdelovali posamezne sestavne dele njihovega programa. V tem času so bili kooperanti Gorenja Emo Celje, kamor so vozili emajlirat svoje polizdelke, Livarna Maribor, od koder so dobivali okvirje za pečice. Te okvirje so potem vozili v nadaljno obdelavo v Nikrom, kjer so jih zbrusili in spolirali, poleg tega pa so v Nikromu kromirali tudi vse potrebne dele za štedilnike. Sodelovali pa so tudi z Livarno Muta, ki jim je dobavljala sivo litino za štedilniške plošče in rešetke kurišča. Njihov dobavitelj je bila tudi celjska Opekarna, ki je dobavljala šamotne obloge za obzidavo štedilnikov. Te je kasneje dobavljal KIP Ljubljana in Tovarna cementa Pula, ki kot ena redkih izdeluje poseben cement za visoke temperature, ki je primeren za vgradnjo v peči. Kooperant je bila tudi Tovarna vijakov, s katerimi je bilo sodelovanje zelo intenzivno, saj so bili vijaki eden glavnih potrebnih delov. Sodelovali so tudi z Železarno Jesenice, ki jim je dobavljala vso pločevino, embalažo pa jim je dobavljala manjša delavnica v Motniku. Sicer pa je bilo mnogo sodelovanja potrebnega z različnimi trgovskimi organizacijami, ki so skrbele za dobavljanje različnih materialov. Prvi in dolgo časa edini nabavni referent je bil Vlado Cigala, ki je prišel v podjetje iz šoštanjske trgovine, v kateri je delal kot trgovec. Na začetku ni bilo dovolj dela samo v nabavi, zato je bil tudi kontrolor poizdelkov, ki so jih pošiljali kooperantom v nadaljnjo obdelavo, ter polizdelkov,

ki so od kooperantov prihajali nazaj v Gorenje. Iz teh prvih časov se spominja tudi, kako je nekoč pripomogel k inovaciji: *»Le enkrat, še v Gorenju, sem pri pokrovih, ki smo jih peljali na emajliranje v Celje, pregledal, da bi pokrovi morali imeti iztolčen prijem. To sem spregledal in so šli takšni pokrovi v Celje. Pokrovi so bili samo stisnjeni, tako da jih nisi mogel prijeti in odpreti. Seveda so takšni, kot so šli v Celje, prišli tudi nazaj. Ko so to povedali direktorju Atelšku, me je dal poklicati k sebi. Priznati moram, da sem se precej bal, saj je bilo to vezano na relativno velike stroške. Ko sem šel k direktorju, me je pred vrati srečal tov. Hudovratnik, ki je bil obratovodja našega "pruha", ki mi je svetoval: "Vlado, veš kaj, pojdi k direktorju in karkoli ti bo rekel, tiho bodi." No, jaz sem šel noter, direktor Atelšek začne vpiti nad mano, kaj da sem naredil, kakšne stroške sem povzročil itd. Zelo me je nahrulil, tako da sem bil čisto iz sebe, vendar sem se držal tistega, kar mi je svetoval Hudovratnik – bil sem tiho. In res, ko je končal svoje, mi je Atelšek rekel samo, glej, da se ti kaj takega ne zgodi več. Tačas pa so naši fantje v delavnici, mislim, da je bil to eden prvih Gorenjčanov – Jaka Rudnik, že našli rešitev. Pričvrstili so gumb, tak, kakršnega smo imeli pri štedilnikih za regulacijo zraka, kar je izpadlo tako dobro, da smo od takrat naprej vedno delali takšne pokrove.«* (TZ Vlado Cigala)

Sicer pa je bil obseg dela s kooperanti v letih 1958 in 1959 tak: dvakrat tedensko so iz Gorenja vozili dele na emajliranje v Celje, približno tolikokrat tudi v Nikrom Maribor in ravno tako v Livarno Maribor. Vse prevoze so opravili z dvema tovornima avtomobiloma, ki sta bila v izredno slabem stanju, saj je bil eden celo brez dna. Sicer pa je bilo potrebno tako paziti na stroške, da so vse dogovore opravljali peš in so s kamionom hodili le po že dogovorjene nabave (TZ Vlado Cigala)

Delovni pogoji so bili v Gorenju izredno slabi. Ni bilo toplih prostorov, kjer bi delavci delali, ni bilo strojev. Večina dela se je opravljala ročno. Imeli so eno stiskalnico za stiskanje sprednjih in stranskih sten elementov. Drugače pa so bili njihovi »stroji« le pila, brus ter klešče. Takrat tudi še ni bilo nikakršnih zaščitnih sredstev, ne čevljev, ne rokavic, ne plaščev in ne

predpasnikov. »O tem sploh nismo nič vedeli niti nismo razmišljali.« (TZ Vlado Cigala)

Časov uvajanja nove proizvodnje se takratni direktor spominja takole: »Mi smo takrat najprej postavili te barake in potem leta ,58 ali ,57 tudi produkcijo z vsemi orodji in polizdelki prenesli v Gorenje. Trajali niso niti meseci, ko smo že začeli s produkcijo in so traki že tekli. V tem času smo zaposlili že prve ženske in so se te hitro priučile s prvimi tehniki, ki so že bili tam. Montaža je šla po principu ročnega potiskanja izdelka, ni bilo tekočih trakov kot danes. Z navadnimi izvijači smo izvijačili. V EMO Celje so nam emajlirali, v Tobiju pa še stiskali te dele. Problem pa je bil, ker smo na tiste štedilnike morali nekaj napisati. Tobi je bil že uveljavljena firma, kako pa priti do svoje firme. Pistor, Krepl, Herlah in še nekateri smo si zadali nalogo, da si izmislimo ime. Bili so različni predlogi, potem pa sem razmišljal enkrat ponoči, Gorenje – v pomenu vasi in istočasno pomeni goreti. Tako smo potem naredili plamen in postavili gor napis Gorenje. Nekaj časa smo bili Tobi – Gorenje, vendar smo kmalu prišli do tega plamena in Gorenja v sredini. Kmalu smo proizvajali precejšnje količine štedilnikov na trda goriva in smo jih kmalu prodajali po celi Jugoslaviji. Tedaj je bilo potrebno že organizirati tudi servis. Kmalu smo prešli še na plinske štedilnike. Povezali smo se z manjšo italijansko firmo Džibo in jih z njihovo pomočjo začeli delati. V plinu smo kmalu dosegali dobre rezultate. Nastajal pa je tedaj tudi že koncept, kako narediti kompletno ponudbo gospodinjskih aparatov.« (TZ Ivan Atelšek)

Koncept razvoja

Kako so takrat gledali na možnosti nadaljnjega razvoja, nam najbolje odlikujejo naslednje misli: »Ne bi rekel, da smo se že takrat videli v vlogi industrijskega velikana. Konceptualno pa, ko smo začeli prevzemati, smo že videli perspektivo. Delavce smo prepričali, če to začnemo, bo to šlo tako naprej. Tudi določena konjunktura, konkurenca, ki je bila npr. Tovarna Milan Blagojevič v Zagrebu, pa v Požegi in še kje, bilo je torej kar nekaj konkurence. Toda Tobi je imel sigurno najboljše ime

v Jugoslaviji, kar pa oni niso uspeli izkoristiti, kajti konceptualno so bili zakalupirani v tiste prostore, iz katerih niso mogli. V tistem konceptu smo videli možnost oživljanja, in to je bil nov preobrat ne samo v miselnosti Gorenja, temveč tudi v stvarnosti samega nadaljnjega razvoja in boljše perspektive. Drugače bi morali iti v kmetijsko mehanizacijo z novim konceptom. Postala naj bi to velika tovarna kmetijske opreme, v smeri mlatenja, pa verjetno tudi kombajnov in vsega tega, kar bi se pozneje naredilo, a smo pozneje to opustili in šli na čisto gospodinjski del. In uspeli.» (TZ Ivan Atelšek)

Načrt za selitev v Velenje leta 1959

Preden pa so se začeli Gorenjčani pripravljati na selitev, so poskušali rešiti vprašanje pomanjkanja prostorov v Gorenju. Leta 1959 sta se direktor Atelšek in komercialni direktor spet dogovorila v celjski bolnišnici, kjer so ravno podirali en del bolnice, da so dobili opeko, ki je ob podiranju ostajala. Delavci Gorenja so opeko v Celju očistili in jo zvozili v Gorenje in iz nje naredili tretjo barako, ki je služila razširitvi takratne proizvodnje. Takrat se je takoj povečal tudi obseg dela, vendar so bili neustrezni prostori še vedno glavni problem podjetja.

Zato so že ves čas resno razmišljali o nadgradnji obstoječih prostorov, kar pa bi zahtevalo velika sredstva, ki jih podjetje samo ni imelo. Zato pa je vse bolj postajala aktualna možnost, da bi se podjetje preselilo v Velenje, v že obstoječe rudniške prostore, ki jih je Rudnik Velenje po izgradnji Novega jaška vse manj potreboval. Za idejo pa so se navduševali tudi v Velenju, saj bi tovrstna tovarna uspešno rešila vprašanje nezaposlenih žena rudarjev v Velenju. To možnost sta močno podpirala tudi takratni direktor rudnika Nestl Žgank in takratni minister za industrijo Franc Leskošek – Luka. Mnogo manj pa so se nad to možnostjo navduševali v samem Gorenju, saj so bili skoraj sami domačini, ki jim selitev v skoraj 10 km oddaljeno Velenje ni ustrezala.

Poleg tega pa je podjetje Gorenje podpirala tudi cela vas. »Moram reči, da so vsi vaščani podpirali to firmo, to je bilo njihovo. Prvi stanovanjski blok smo zgradili leta 1958 ali '59.

leta. Mislim, da je bil to 4- ali 6-stanovanjski blok, ki smo ga postavili za naše delavce. Pa tudi drugače smo bili praktično združeni z vsemi. Sodelovali smo pri napeljevanju vode v vasi, pomagali smo drug drugemu, si sposojali vse, od vozov pa naprej. Med nami je bilo pravo sožitje, kmetje iz Gorenja so nam dajali na razpolago prostore, kozolce, da naši proizvodi niso nikoli stali na dežju. Bilo je resnično tako domače vzdušje kot med dobrimi sosedi. Mi smo bili eni od posestnikov v Gorenju in smo bili dobri sosedi vsem tem posestnikom in kmetom ter med nami ni bilo preprirov. Vzdušje je bilo resnično enkratno.» (TZ Ivan Atelšek)

Kako so to doživljali vaščani Gorenja, pa je vidno tudi iz naslednjih spominov: »Leta 1959 sta prišla k nam Luka, ki je rekel, kaj se tu v tej "vukojebini" zajebavate. Z njim je bil tudi Žgank. In je padla odločitev, da moramo v Velenje. Najprej so nas hoteli stacionirati v Pesje na neko postajo. Jaz sem šel gledat, pa je bilo manjše kot v Gorenju in sem rekel: ne ga lomiti, tja ne moremo iti. Gledat sem šel tudi prostore na starem jašku in sem rekel, če nam pa date te prostore, pa pridemo v Velenje. Kljub temu, da smo res dobili obljubljene te prostore, pa smo se vsi še dolgo bunili in so nas skoraj na silo morali prepričevati. Mi smo v Gorenju zrastle, tu smo videli naše domove in možnosti. Seveda pa je bila sreča, da so nas le prepričali. Na eni strani zato, ker je to bila dobra rešitev za Velenje, kjer ni bilo druge možnosti za zaposlitev žensk, danes pa jih je pri nas zaposlenih med 5000 in 6000. Pa tudi veliko moških smo lahko zaposlili, saj konec petdesetih let tudi rudnik ni več veliko zaposloval.«

Odmev teh razmišljanj je tudi članek v Večeru, ki je izšel 27. 8. 1959, torej tik pred izvedeno selitvijo: »Podjetje v Gorenju še nima primernih prostorov, zato zelo resno razmišljajo tudi o preselitvi kovinskega podjetja iz Gorenja v Velenje. V Velenju pa bi zanj lahko odstopili sedanje direkcijske prostore in nekatere okoliške objekte, ki bi za tako podjetje verjetno zadoščali. Razen tega bodo skušali ustanoviti še razne obrtne delavnice, ki jih danes v Velenju skoraj ni.« (Večer, 27. 8. 1959)

Pomanjkanje primernih prostorov v Gorenju pa se je kazalo tudi v slabši kakovosti proizvodov: »Kakovost ni bila slaba zaradi samega dela, temveč zaradi pogojev. Nismo imeli skladišč, zunaj smo imeli pokrite štedilnike, nismo še imeli kromiranih okvirjev. Vse je bilo mazano z oljem in je rjavelo. Nekoč je prišel Luka in je rekel: prmejduš, v Beogradu sem videl rjav štedilnik, ali vas ni sram! Sem mu rekel, poglejte, pod kakimi pogoji delamo te štedilnike; ker nismo imeli prostora, smo morali doseči, da je šla skoraj vsa produkcija čimprej v trgovine in do kupcev. Vendar so morali zlasti štedilniki zaradi sušenja, obzidavali smo namreč s šamotno opeko, nekaj časa čakati, drugače se nam je na vagonih vse zrušilo. Dosti smo tudi vozili z avtomobili. Gledali smo na kakovost. Že v vasi Gorenje smo organizirali kontrolo kakovosti. Uvodno kontrolo smo vršili vse od polizdelkov, tistih delov, ki smo jih štancali, imeli smo namreč že par majhnih štanc, ena je še zdaj v Velenju. Pri pripravi dela je bil prisoten že moderen koncept, razpisi na delovne naloge. Vse delovne naloge smo kontrolirali. Ne vprašajte, kakšen halo je bil, če je kdo potrošil več materiala, kot bi ga naj. Se je pazilo in ni mogel človek očitno krasti ali škodo delati. Vedeli smo, kdo je škodo delal in kje je bila narejena. Takrat je bila že priprava dela in planiranje je funkcioniralo. Pistor je, ko je prišel, prinesel s seboj določeno znanje, saj je bil mlad tehnik v Tobiju in smo tu z njegovo pomočjo organizirali kontrolo. Dober organizator je bil tudi Herlah, Valant pa je bil strokovnjak za investicije. Imeli smo tudi že nekaj mojstrov z delovodsko šolo, ki so dosti dobro obvladovali organizacijo in stroko. V Velenje smo prenesli že organizirano proizvodnjo z dokumentacijo kompletne produkcije. S produkcijo je rasla tudi organizacija. To je zrastle v cel sistem spremljanja tehnologije do kraja, do servisne dokumentacije, da ne bom rekel do računovodstva. Eden najbolj sposobnih računovodij, ki sem ga srečal, je bil Tone Glušič, ki je delal v Gorenju na sistemu finančnega in tudi tekočega spremljanja produkcije, od kalkulacij do obračunavanja nálogov. Takrat smo delali po nálogih, ampak dovolj pedantno, da smo vedeli, kaj se dogaja v sami produkciji. Mi smo vnaprej vedeli, kakšen bo obračun. Za mesec naprej smo vedeli, kako stojimo. Če bi kateri nálog

presegel toliko in toliko količine, je bil halo in so ljudje šli na odgovornost, kje in zakaj se je to zgodilo. Če se je kdaj "zafušalo" ali pokvarilo toliko in toliko pločevine, se je videlo že drugi dan ali ko se je zaključil nalog, tako da ni moglo priti do napak.»
(TZ Ivan Atelšek)

Namesto zaključka

Članku o prvem desetletju razvoja današnjega velenjskega industrijskega giganta je na prvi pogled videti, da ni dokončan. Po več kot dvajsetih letih ukvarjanja z zbiranjem gradiva in pisanja o preteklosti Šaleške doline in posebej Velenja v Muzeju Velenje in več kot dvajsetletni karieri univerzitetnega učitelja bi takle tekst, če bi mi ga v branje prinesel kateri od mojih študentov/študentk na Filozofski, brez dvoma zavrnil in ga/jo napotil na dodatno iskanje gradiva, dodatno branje in ponovne razgovore z navedenimi in novimi sogovorniki, ki bi lahko bolje, obširneje, predvsem pa podrobneje povedali kaj o več o temi članka. Tudi sam bi se zdaj z veseljem lotil ponovnega iskanja in ponovnega branja že najdenih in prebranih (treh!) člankov, ki so obširneje opisali skromno podjetje, ki je v petdesetih letih nastajalo v takrat še večini neznani vasi z imenom Gorenje. Zagotovo bi koristilo tudi ponovno poslušanje in branje terenskih zapiskov s tukaj omenjenimi sodelavci, ki so se zaposlili v Gorenju že v petdesetih letih. Nazadnje tega vendarle nisem storil, a se bom, če mi bo mogoče, ponovno lotil raziskovanja razvoja Gorenja po skoraj štirih desetletjih.

Objavljeni članek je bil namreč ob nastajanju uvodni del obsežne knjige, ki naj bi jo takrat po pogodbi z Gorenjem spisala Tone Ravnikar in jaz v letu ali dveh. Takrat sva bila seveda z nalogo, ki so nama jo zaupali v Gorenju, zelo počaščena; bila sva oba mlada kustosa, zaposlena v enem najmanjših slovenskih muzejev v Velenju, sicer pa pravkar diplomirana zgodovinarja in sociologa. Zgodovina Gorenja je bila do takrat le na kratko opisana v razkošni fotomonografiji Srebrni jubilej zvestobe in v precej skromnejši brošuri z nekaj več teksta in manj slikami. V letih 1985 in 1986 sva potem z ekipo iz Muzeja Velenje in

seveda s financiranjem Gorenja Velenje napravila obsežne intervjuje z vsemi vodilnimi uslužbenci v velenjskem delu Gorenja, prav tako pa tudi z vodilnimi uslužbenci Gorenjevih podružnic po celi takratni Jugoslaviji in v tujini. Vsi intervjuji so bili posneti na kakih stotih VHS kasetah, ki so bile potem še dolga leta shranjene v takrat nastalem Arhivu Gorenja. Na osnovi zbranega arhiva sva potem s sodelavcem Tonetom Ravnikarjem spisala več kot 300 strani dolg tipkopis z delovnim naslovom *Zgodovina Gorenja*, ki pa je vse do danes ostal – tipkopis. Po kakih dveh letih sestajanja in dogovarjanja o tiskanju knjige smo se nazadnje nehalo srečevati in ideja o tisku knjige je bila pokopana. Ob objavi tega članka smo se z nekaterimi takratnimi sodelavci iz Gorenja spet začeli pogovarjati tudi o tem, ali je še kaj možnosti, da bi takrat zastavljena *Zgodovina Gorenja* s popravki in dopolnitvami kdaj vendarle ugledala luč sveta. Naj povem: z velikim veseljem bi se lotil ponovnega pregleda, ki je bilo še pred kakima dvema desetletjama hranjeno v Gorenju. Ob ponovni objavi gradiva bi poskrbeli za primernejše in natančnejše citiranje. Za to objavo pa naj zadostuje seznam virov in literature.

Terenski zapisi - vsi intervjuji so bili posneti v letu 1986 in 1987

- TZ Ivan Atelšek, Velenje
- TZ Zdravko Satler, Velenje
- TZ Jože Kuder
- TZ Vlado Cigala
- TZ Jože Kovač, Velenje

Članki o Gorenju objavljeni v:

- Celjski tednik, št. 16, Celje, 30. 4. 1957.
- Večer, 5. 8. 1958.
- Celjski tednik, 27. 11. 1958.

Arhivsko gradivo

- Arhiv Gorenje M/1 M/1 D/1 / D4 D/6 / D16
- ZAC OLO Šoštanj, f. 108 ZAC Celje, OLO Šoštanj, f. 15
- Arhiv Gorenje M/1 D/16 (mapa 1, dokument 16)
- Gorenje – Srebrni jubilej zvestobe. Brez navedbe letnice in paginacije.

POVZETEK

GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959

Članek opisuje prvo desetletje nastajanja velenjskega industrijskega giganta Gorenja, v času, ko je podjetje iz skromne kovačnice v vasi Gorenje začelo preraščati v sodobno industrijsko podjetje, ki je prej kot v dveh desetletjih postalo eno največjih podjetij v Jugoslaviji. Na začetku so v podjetju izdelovali kmetijske stroje, predvsem mlatilnice in sadne mline pa so se že po nekaj letih razvoja zelo uspešno prodajali po vsej državi. Od leta 1957 pa so začeli proizvajati tudi štedilnike, še bolj uspešno pa je deloval tisti del podjetja, v katerem so iz svojega kamnoloma pridobivali in uspešno prodajali kamenje, gramoz in mivko ter plošče iz zelenega tufa. Leta 1957 so poskusno začeli tudi proizvodnjo štedilnikov na trda goriva, ki jih je prej izdeloval mariborski Tobi, in že leta 1958 je to postala najpomembnejša proizvodnja podjetja Gorenja, ki je že kmalu zaposlovalo po sto in več delavcev. Prav tedaj je podjetje že začelo postajati znano tudi po svojem znaku – rdečem plamenu, ki je simboliziral tako kraj Gorenje kot tovarno s štedelniki na trda goriva, ki so jim seveda že kmalu sledili prvi električni štedilniki in nato še drugi gospodinjski aparati.